

M. Stasjevit

**СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК**

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VIII

БЕОГРАД 1957

РАЗЛИКА ИЗМЕЂУ ПРЕДЛОГА ЗБОГ И УСЛЕД

О разлици између предлога *због* и блиског по значењу предлога *ради* писано је већ и у овом часопису (проф. М. Стевановић, Употреба и значење предлога *због* и *ради*, НЈ VI, 139—150), и ту је њихов однос објашњен филолошком анализом; сем тога у школским уџбеницима и разним језичким упутствима врло је често било наглашавано да ова два предлога не треба мешати, тако да су се и многи од оних чије језичко осећање није разликовало право значење тих двеју речи, постепено навикли да пазе на разлику.

Међутим у говору и у писању меша се предлог *због* и са другим предлогом узрочног значења — са *услед*. Имали смо прилике да прочитамо на вратима једне радње: „Затворено услед инвентара“, па нас је неправилност оваквог натписа потстакла да размислимо о томе који случајеви захтевају један а који други предлог.

Бесумње, има примера где се оба ова предлога могу данас равноправно употребљавати, пошто њихове семантичке вредности то допуштају. Напр.: „Није дошао због болести“ — „Није дошао услед болести“; „Због поледице саобраћај је отежан“ — „Услед поледице саобраћај је отежан“. Можда овде и има неке једва осетне разлике између једног и другог начина изражавања, али ће се специфичности ових двају предлога много боље осетити у примерима где један од њих може да стоји а други уопште не може.

Узмимо овакве реченице: „Зашто се он толико узнемирава због болести сасвим непознатог човека“ или: „Због јучерашње поледице било је данас много прича и шала“. Да ли бисмо могли и ту да употребимо *услед*, тј. да кажемо: „Зашто се он толико узнемирава *услед* болести непознатог човека“, „*Услед* јучерашње поледице било је данас прича“? Видимо да је то немогућно, иако

су именице поред предлога исте као и у горњим примерима. Разлика, дакле, није у значењу синтагма већ у значењу ширих контекста. У првим реченицама именице које стоје уз предлоге *због* и *услед* — тј. *болесни*, *поледица* — значе такве узроке из којих нешто проистиче по самој природи ствари, оне значе, тако рећи, стање на основу којег наступа даље збивање; а сем тога — оно што наступа у време док сам узрок још траје, док је „на снази“. Лице о којем се у горњем примеру говори није дошло пошто га је спречила болест, која је трајала у време када је требало поћи. Поледица самом чињеницом својег постојања, сама собом, отежава саобраћај. Такав случај није код нашег другог пара примера: болест непознатог није ситуација из које се неминовно развија узнемирење, него се неко може због тога узнемиравати или не узнемиравати, по сопственим предиспозицијама. Исто тако данашња прича не резултира из јучерашње поледице, већ је само изазвана, потстакнута њоме, и притом се и не догађа у исто време кад и она него касније. У таквим случајевима, дакле, предлог *услед* не може се употребити, док се *због* несметано употребљава и у једном и у другом типу реченица.

Ако смо ово тачно утврдили, моћи ћемо да извршимо проверу и на различитим другим примерима. Приметићемо да предлог *услед* може стајати само уз именице које значе неко стање, ситуацију, макар и у врло широком смислу те речи. Можемо саградити пример у којем ће се употребити „услед каљавости пута“, па онда и „услед каљавог пута“, што је у ствари исто, јер ту каљави пут више не значи толико материјални предмет него, захваљујући извесном стилском померању, стање пута. Може се рећи „услед болести грла“ а и „услед болесног грла“ („Услед болесног грла отказује већ трећу претставу у опери“); казаћемо „услед ветра“, „услед јаког сунца“ (сунце ту није небеско тело већ извор жеге, суше), „услед претераног пића“ (тј. услед алкохолизма), „услед неравног земљишта“, „услед таквог понашања“ итд. Све су то изрази са значењем нечега што сâмо „излучује“ из себе последице, и то нечега што је на било који начин актуелно, у дејству, кад наступају те последице. Казаће се: „Услед великих промена у рељефу земље овде је нестала вегетација“; саме промене, или можда стање које је њима проузроковано, било је пресудно што је вегетација нестала. Друга је ствар када се за неспремног

ђака каже у шали: „Због оних великих промена у рељефу земље било је повуци — потегни на испиту“. Ту се не би употребило „услед“, јер су „велике промене“ само повод, а колебање комисије — да ли да да ђаку прелазну оцену — није никакав резултат тих геолошких збивања већ један сасвим споредан и случајан „продукат“. Узрочна веза, дакле, није таква да би омогућила употребу свезе *услед*. Постаје сасвим јасно да уз именице које се никако, чак ни у фигуративном значењу, не могу разумети као изрази за стање које непосредно проузрокује нешто, предлог *услед* не можемо употребити. Немогућно је рећи „услед тебе (су се посвађали)“, „услед купатила (имао је неприлике)“ и сл.

Неправилна употреба може довести и до извртања смисла. Реч мора значити оно што значи, и њена семантика избија и тамо где јој је из незнања или непажњом намењена друкчија улога. Кад би се конструисала реченица „Ја вас похваљујем услед храбрости“, она не би могла значити да је *неко* похваљен због *своје* храбрости, пошто храброст не ствара одликовања већ само даје повода за њих. Неочекивано, реченица значи граматички сасвим недвосмислено, иако не много логично: „Ја вас похваљујем услед *своје* храбрости“, тј. „Ја, који говорим, храбар сам и то ми омогућује да вас похвалим; без храбрости не бих могао да то учиним“.

Из свега овога видимо да натпис „Затворено услед инвентара“ (што овде значи: инвентарисања) нема оно значење на које је мислио састављач натписа, те да је боље било да се напише „Затворено због инвентара“. Оваква каква јесте, ова реченица би само могла значити нешто у том смислу да је инвентар неко нарочито стање хаоса и претурања, од којег се врата радње затварају по некаквој неопходности (као напр.: „Врата су се затворила услед промаје“).

Што се тиче предлога *због*, не постоји таква реченична ситуација где он не би могао да замени предлог *услед*, иако *услед* исказује у јачој мери оно специфично значење, које бисмо могли назвати значењем природне, непосредне, логичне узрочности. Предлог *због* значи каузалност уопште, како ове врсте, тако и друкчију — удаљенији повод или сл., такође са извесним ограничењима, али у другој области.

Таква семантичка расподела свакако је последица историског развоја ових двеју речи. Нажалост, нисмо још у стању да се упознамо с оним што пружа грађа Рјечника Југославенске академије поводом наших предлога. За предлог због сазнајемо из Даничићеве Синтаксе (Србска синтакса I, 169) да је он нов и да се у Даничићево време ретко употребљавао. Јасно је да је његово ширење било брзо и снажно; примере за њега овде није потребно наводити, јер његова употреба покрива сва значења о којима смо говорили. О предлогу услед можемо рећи да је он још пре релативно кратког времена имао нешто друкчије значење, које је доста брзо еволуисало. Ево примера из којих видимо да је он значио „после“ (отприлике такво значење, иако с друкчијом реакцијом, има данас и руско *вслед*): „Упућујем вас... на разговор Драгићин са Љубинком услед читања песме Јовановићеве“ (К. Руварац, Скупљени списи II, Н. Сад 1869, 74); у овом, као и у следећем примеру, има и призвучка значења „поводом тога“. „Кнез Никола услед смрти бив. српског министра... послао је... телеграм“ (Вечерње новости, Бгд 1893 бр. 65, 3). Значење „као последица тога“ осећа се нешто јаче у овим примерима: „Услед они састајања упознаше се они све бољма и бољма“ (К. Руварац, Скупљени списи I, Н. Сад 1866, 80); „Услед причања неких калуђера са Атона... одлучи он (Раство) да кришом побегне у Св. Гору пустињацама“ (Ј. Радонић, Историја Срба, превод, I део, Бгд 1911, 264); „Султан је, услед свију обавештења која су се дотле била прикупила... био одредио босанског везира... наложивши му да те нереде утиша“ (Ст. Новаковић, Васкрс државе српске II изд., Бгд 1904, 26). Овај последњи пример, као и даља два, садрже у себи нијансу „на основу тога“: „Онај, који се прјави за полагањѣ испита ... било то услѣдъ јавнога позива ... или изъ сопственога побуђенја мора ... поднети доказе“ (Законѣ о правозаступницима, Бгд 1865, 4); „Ово је правило издано услед личног предлога цара Маркијана“ (Н. Милаш, Правила православне цркве II, Задар 1873, 65). Сви ови семантички призвучи су блиски и постепено воде управо оном значењу које *услед* има данас: значењу непосредне, природне последице, резултата, нужног произилажења из нечега, за разлику од *због*, које показује узрочне везе и овако, а и друкчије засноване. Ево примера његове употребе: У след ратова аустријских и турских Србин [је] могао слободније доћи

бар својој богомољи (М. Ђ. Милићевић, Путничка писма II изд., Бгд 1868, 312); Услед дугога засебнога ... живљења ... погранични крајеви беху постали неки полупусти неутрални појас земље (Љ. Ковачевић и Љ. Јовановић, Историја српскога народа II, Бгд 1893, 170); Ово је болест која се појављује на скочном зглобу коња, а услед које коњ трајно осакати (Д. Спасић, Практично коњарство, Бгд 1896, 364); Пчеле услед дима малакшу и онесвесну (Д. Ружић, Пчеларски речник, Бгд 1904, 40); Услед оваквих прилика махом су већа и богатија она села која леже на... дилувијалним косама (Ј. Цвијић, Основе за географију Македоније и Старе Србије II, Бгд 1906, 394); Био [је] осиромашно, и то услед неумешних и лакомошћу на велику добит изазваних шпекулација (Ст. Новаковић, Јован Ст. Поповић, Бгд 1907, 2); Услед преоптерећености личности ... раде ... површно (Бр. Ђосић, Египћанка, Бгд 1927, 31); Услед куге и одлажења у непријатељску земљу [Морлаци] толико су се смањили, да их сад има на броју једва хиљаду и пет стотина (Ј. Ердџановић, О пореклу Буњеваца, Бгд 1930, 49); итд.

На крају две напомене о стилској вредности предлога *услед*. Примећује се, прво, да се употреба тог предлога помало укалупљује, своди на реченичне шаблоне, и да се јавља све више у одређеним областима писане речи: новинским извештајима, актима, учбеницима и сл. Није још дошло до фазе губљења из разговорног језика; али у сваком случају тај предлог звучи данас много више „књишки“ него *због*, а уосталом, судећи по неким знацима, он није никад ни припадао живој речи (у Вуковом речнику га нема и наши класични писци га нису много употребљавали). Друга особина је у овоме: *услед* се употребљава, мада без икаквог стилског императива, више у оним реченицама где се говори о неутралним или неповољним стварима него у реченицама којима се износи нешто позитивно. Пре ће се чути: „Ову биљку не држе по собама услед њеног непријатног мириса“ него: „Ову биљку држе по собама услед њеног пријатног мириса“. Тешко да би неко направио реченицу: „Услед лепог времена претстава је одржана под отвореним небом“, док је сасвим обично: „Услед рђавог времена претстава је одржана у затвореној просторији“. Вероватно игра улогу то да се за исказивање повољних узрока често употребљава реч „захваљујући“ која може имати предло-

шку функцију. Разуме се, овај је детаљ још увек тако мало утврђен у језичкој пракси да је једва и вредан помена, али га овде износимо као једно сведочанство више о обиљу тананости до којих се довинуо наш језик.

И. Грицкаї